

ОРГАНІЗАЦІЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТСТВА ЯК ПРЕДМЕТ СУЧАСНОГО НАУКОВОГО ПІЗНАННЯ

О.В. Мірошніченко

(кандидат педагогічних наук, Ізмаїльський державний гуманітарний університет)

В статті розкривається сутність поняття «самостоятельная работа» в контексті підготовки студентів.

The article reveals the essence of independent work of students.

На сучасному етапі соціально-економічного і політичного розвитку України в умовах утвердження ринкових відносин перед вищими навчальними закладами постає таке непросте завдання: підготувати високоосвічену особистість, яка вмітиме самостійно здобувати необхідні знання, уміло застосовувати їх на практиці для розв'язання нових соціальних і навчальних проблем, гнучко пристосовуватись до ситуацій, що постійно змінюються; бачити труднощі, які виникають у реальних освітніх процесах і знаходити шляхи їх раціонального подолання, використовуючи сучасні технології. Це задекларовано у державній програмі «Концепція педагогічної освіти», де, зокрема, зазначається, що основна мета української системи освіти – створити умови для розвитку й самореалізації кожної особистості як громадянина України, сформувати покоління, здатне навчатися упродовж усього життя [1].

Аналіз наукових підходів до вивчення проблеми організації самостійної роботи студентів у процесі навчання дає нам можливість виділити серед них такі: філософський (А. Дістерверг, Ж. Руссо, І. Песталоцці, П. Саух та ін.); психологічний (Б. Ананьєв, І. Зимня, Л. Виготський, П. Гальперін, С. Рубінштейн та ін.); історико-педагогічний (Я. Коменський, К. Ушинський, В. Сухомлинський та ін.); загально-педагогічний (О. Дубасенюк, В. Козакова, О. Мороз, П. Підкасистий, І. Харламов та ін.). Так, А. Дістерверг наголошував на необхідності активного використання в навчально-виховному процесі самостійної роботи. Самодіяльність він визначав як принцип виховання, що сприяє характеру розвиваючого навчання. На його думку, істинне призначення особистості – «бути самостійним у прагненні до розумових цілей» [2, 182]. Учений стверджував, що намагання особистості думати, досліджувати, шукати, діяти самостійно покращує організацію пізнавального процесу, а педагог повинен сприяти розвитку самостійності та зацікавленості. Ідею активізації пізнавальної діяльності засобами самостійної роботи розвивав і Ж. Руссо. Він уважав, що учень за допомогою методу самостійної роботи, «...добре направленої свободи, а не насильства», може досягти значних здобутків [3, 165]. На думку І. Песталоцці, самостійна робота є обов'язковою умовою успішного навчання. Педагог указував, що необхідно виховувати особистість з розвиненим бажанням самостійно набувати знання. Інтелектуальний розвиток здійснюється у «діловому» занятті, тому що саме на ньому можна відразу виявити недоліки, внести певні корективи. Він зазначав, що «у дітей виникає прагнення досягти самостійності через власну діяльність, засноване на усвідомленні своїх сил» [4, 78].

Зауважимо, що роль самостійної роботи у пізнавальній діяльності особистості чи не найсистемніше розглядав Я. Коменський. У його працях підкреслюється насамперед особливе значення самостійності у навчанні. Він вважав, що істинні знання можна набути за допомогою самостійних спостережень та чуттєвої наочності. За словами педагога, навчання повинне бути таким, коли у особистості «розплющуються очі для добровільного й самостійного пізнання предметів» [5, 124]. Ідеї К. Ушинського про самостійну роботу стали неоціненним внеском у педагогічну науку. Зокрема, важливою метою в пізнавальній діяльності вчений вважав розвиток самостійного мислення. Він у своїх працях надавав великого значення розробці різних видів самостійної роботи, формам і методам її проведення на заняттях. Учення К. Ушинського про активізацію навчальної діяльності учнів та підсилення їх самостійної роботи були надзвичайно корисними для подальшого удосконалення педагогічної теорії і практики.

Спираючись на науковий доробок педагогів-класиків, сучасні науковці (зокрема І. Зимня)

самостійну роботу трактують як цілеспрямовану діяльність суб'єкта, внутрішньо мотивовану, розподілену самим суб'єктом на сукупність необхідних для виконання дій, що коригуються суб'єктом у процесі та в результаті діяльності [6, 27]. У цьому зв'язку психологи більш категоричні. Так, П. Гальперін стверджує, що самостійна робота є рушійною силою навчального процесу [7, 82].

І. Харламов розуміє самостійну роботу як активну пізнавальну самостійну діяльність. У цьому значенні її можна застосовувати за наявності майже всіх форм і методів. Науковець вважає самостійною й активною розумову роботу у процесі бесід особливо в тих випадках, коли суб'єкти навчання спрямовуються до самостійного «відкриття» нових знань [8].

Існує й інша позиція, у межах якої дослідники (Р. Срода, В. Стрекозін, Є. Голант та ін.) визначають самостійну роботу студентів як вид пізнавальної діяльності та вважають, що самостійна робота є органічною частиною навчального процесу. Є. Голант окреслює розвиток самостійності учнів у трьох, тісно пов'язаних напрямках:

- самостійність у процесі навчальної діяльності;
- самостійність у практичній діяльності;
- організаційно-технічна самостійність, до якої відносять уміння складати план роботи, розподіляти час на його реалізацію, готувати необхідні обладнання.

До того ж, проблему самостійної роботи Р. Срода розглядає у ракурсі підвищення мисленнєвої активності учнів у ході засвоєння знань.

Під самостійною роботою науковці (Ю. Бабанський, А. Богоявленська, Є. Єсіпов) розуміють різноманітні види робіт, які виконуються без безпосередньої участі викладача, але регламентовані його завданням з різним ступенем самостійності. На переконання Є. Єсіпова, успіх у навчанні неможливий без активності студентів у цьому процесі.

О. Афанасьєва, М. Скаткін небезпідставно вважають, що самостійна робота є засобом активізації пізнавальної діяльності студентів, яка сприяє формуванню особистості, вчить творчо вирішувати завдання, самостійно критично мислити, формувати та захищати власні переконання, безперервно поповнювати та поновлювати власні знання та застосовувати їх з метою творчого перетворення дійсності, поєднувати теорію з практикою. До того ж М. Скаткін розділяв такі поняття як «активність» та «самостійність». Він виявив, що активність не завжди співвідноситься з самостійністю. Слід розрізняти активність виконавчу та творчу, суттєвою ознакою творчості вважається новизна продукту діяльності або новизна способу вирішення завдання. У процесі ж навчання доцільно розрізняти інновації двох видів: суб'єктивні та об'єктивні [9].

Поглибленню наукових уявлень про педагогічну сутність самостійної роботи сприяє доробок П. Підкасистого, який диференціює самостійну роботу й самостійну діяльність студентів. Самостійну роботу науковець розуміє «як дидактичний засіб навчання, штучну педагогічну конструкцію» [10], за допомогою якої педагог організує діяльність суб'єктів навчання як на уроці, так і у процесі виконання домашнього завдання. Крім того, суб'єкти навчання беруть участь у різнорівневих процесах навчального пізнання під час виконання того чи іншого типу й виду самостійної роботи. Самостійна діяльність розглядається автором як «цілеспрямований процес, що організується й виконується у структурі навчання для розширення конкретних навчально-пізнавальних завдань» [10]. Зазначимо, що у дослідженнях П. Підкасистого, М. Гарунова пропонується навіть класифікація типів самостійних робіт:

- самостійна робота, що передбачає відтворення за зразком – така робота виконується у повному обсязі на основі зразка;
- евристична самостійна робота – її ефективність обумовлюється поєднанням пояснювально-спонукального та спонукального методів викладання;
- реконструктивно-варіативна самостійна робота – у такій роботі міститься пізнавальні завдання, що вимагають аналізу незнайомої проблемної ситуації й одержання необхідної інформації. Для вирішення цих завдань використовуються раніше засвоєні знання;
- творча робота – в ході її виконання відбувається безпосередня участь учня у виробленні принципів нових для нього знань, проявляється найвищий рівень пізнавальної активності та самостійності учнів.

Отже, не підлягає сумніву висновок науковців про те, що самостійність стає професійно необхідною якістю особистості будь-якого спеціаліста. Дійсно, у сучасній вищій школі самостійна робота студентів посідає вагоме місце. Вона передбачає обов'язкове оволодіння прийомами самостійного набуття знань та їх наступного творчого використання. Результатом навчання має бути відкритий і сприйнятливий до всього нового та прогресивного інтелект [11]. Як засвідчує досвід, організація розумової діяльності забезпечує сприйняття, усвідомлення, запам'ятовування, узагальнення, готовність до пошуку необхідного рішення. Студент тим самим розвиває самосвідомість, самодисципліну, особисту відповідальність, отримує задоволення від самовдосконалення, самопізнання, самореалізації.

Г. Коджаспірова під самостійною роботою розуміє такий вид пізнавальної діяльності, який передбачає певний рівень самостійності, що вміщує відповідні структурні компоненти, від постановки проблеми до здійснення контролю, самоконтролю й корекції з діалектичним підходом, переходом від виконання найпростіших видів роботи до більш складних, що мають пошуковий характер, з постійною трансформацією керівної функції педагога шляхом переходу у форми орієнтації й корекції з поступовою передачею всіх функцій студенту [12].

Вважаємо конструктивною позицію В. Буряка щодо сутності самостійної роботи. Науковець небезпідставно вважає, що розкриття характерних ознак самостійної роботи можливе тільки при єдиному аналізі її зовнішнього й внутрішнього боку. Зовнішній бік зумовлюється освітніми функціями педагога, а внутрішній – пізнавальними функціями осіб, які навчаються, при чому завдання останніх набагато складніше від завдання педагога [13]. Таку ж позицію поділяє В. Козакова, котра також вважає самостійну роботу студентів специфічним видом діяльності навчання, головною метою якого є формування самостійності суб'єкта, а формування його вмінь, знань і навичок відбувається опосередковано через зміст та методи всіх видів навчальних занять [14].

Отже, складність окресленої проблеми пов'язана з тим, що ще й досі серед дослідників немає одностайності щодо змістовного наповнення поняття «самостійна робота студентів ВНЗ». На нашу думку, варто виходити з того, що самостійна робота студента передбачає його пізнавальну діяльність за будь-якої форми та виду навчального заняття. Найчастіше самостійну роботу визнають різновидом навчальних занять, особливістю яких є відсутність викладача в момент навчальної діяльності студента. Вона забезпечує поглиблене засвоєння студентами не тільки програмного навчального матеріалу з певних дисциплін, що вивчаються, але й активізує мислення, пробуджує зацікавленість, сприяє більш повному розкриттю їх здібностей, формує моральні й вольові якості: організованість, наполегливість, допомагає майбутнім фахівцям глибше осмислити матеріал, підвищує їх творчу активність. Тому саме організація самостійної роботи студентів як суб'єктів навчання стає однією з центральних проблем навчального процесу сучасної вищої школи.

1. Національна доктрина розвитку освіти у XXI столітті // Освіта України. – 2002. – 23 квітня.
2. Дистервег А. Избранные педагогические сочинения. – М., 1956.
3. Руссо Ж.-Ж. Эмиль или о воспитании: Пер. с франц. М.А. Энгельгардт. – СПб., 1962.
4. Песталоцци И.Т. Избранные педагогические сочинения: В 2-х т. – М., 1981. – Т.2.
5. Коменский Я.А. Избранные педагогические сочинения /Под ред. А.А. Красновицкого. – М., 1955.
6. Зимняя И. Педагогическая психология. – Ростов-на-Дону, 1997.
7. Гальперин П.Я. Методы обучения и умственное развитие ребенка. – М., 1985.
8. Харламов И. Педагогика: учебн. пособие. – М., 1990.
9. Скаткин М.Н. Методология и методика педагогических исследований. –М., 1986.
10. Підкасистий І.Ф. Педагогічні технології: навч. посібник. – Х., 2006.
11. Цюприк А. Результати самостійної роботи студентів під час вивчення суспільних дисциплін // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2004. – № 1.
12. Коджаспірова Г.М. Педагогіка: Практикум и методические материалы. – М., 2003.
13. Кондрашова Л.В., Буряк В.К., Гапоненко Л.А. Индивидуальная работа студентов по педагогике. – Кр. Рог, 2005.
14. Козаков В.А. Самостоятельная работа студента и ее информационно-методическое обеспечение : Учебное пособие. – К., 1990.